

KÜSIMUSED EESTIKEELSES INFODIALOOGIS I

Küsimuste vorm*

TIIT HENNOSTE, OLGA GERASSIMENKO,
RIINA KASTERPALU, MARE KOIT,
ANDRIELA RÄÄBIS, KRISTA STRANDSON

Esmärgiks on selgitada, kuidas vormistatakse ja kasutatakse eestikeelsetes suulistes institutsionaalsetes dialoogides küsimusi. Uurimus koosneb kahest osast. See artikkel käsitleb küsimuste grammatilist vormi, järgmise teemaks on küsimuste funktsioonid dialoogis ja nende seosed vormiga. Need artiklid kujutavad endast edasiarendust mitmest ettekandest ja artiklist, mis on esitatud maailma keeletehnoloogia ja korpuslingvistika konverentsidel ja seminaridel ning avaldatud sealsetes kogumikes.¹

Küsilause tüpoloogiad

Eesti küsilause põhjalikema käsitle on kirjutanud Helle Metslang, kes lähtub loogikast (Metslang 1981). Tema tüpoloogia eristab esimesel tasandil üld-, alternatiiv- ja eriküsilause. Üldküsilause ootab jaatavat või eitavat vastust ning algab tüüpiliselt küsisõnaga *kas*. Alternatiivküsilausega antakse vastajale valida lause või ühe lausekomponendi eritähenduslike variantide vahel. Tavaliselt algab see sõnaga *kas*, pakutavaid alternatiive rinnastab *või*. Vastus seisneb mingi alternatiivi väljavalimises. Eriküsilausele vastamisel tuleb valida lausekomponendi etteandmata variantide vahel. Määramata tähendusega komponenti tähistab küsifraas.²

Põhitüüpide sees toob Metslang välja alamtüüpe, mille kesksed loogilised rühmad lähtuvad kahest liigitusalusest: eeldest ja potentsiaalsest vastusest.

Kõigepealt eristab ta neutraalseid ja eelistuslikke küsimusi. Neutraalse küsimuse puhul on võimalike vastuste tõenäosus võrdne. Eelistuslik küsimus on selline, milles küsija eeldab, et üks vastus on teistest tõenäolisem ja väljendab seda (*Täna on kolm tundi, eks?*).³ Eelistuslikke küsimusi on põhi-

* Tööd on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium (sihtfinantseeritav teema nr SF0180078s08 ja riikliku programmi „Eesti keele keeletehnoloogiline tugi” projektid „Eesti kõnekeele korpuse kogumine ja translitereerimine” ning „Eestikeelne infodialoog arvutiga”) ja Eesti Teadusfond (grant nr 7503). Täname Helle Metslangi märkuste eest.

¹ Vt Hennoste 2003; Gerassimenko, Hennoste, Koit, Rääbis 2004; Hennoste, Koit, Rääbis, Valdisoo 2004; Hennoste, Koit, Strandson, Rääbis, Valdisoo, Vutt 2004; Hennoste, Gerassimenko, Kasterpalu, Koit, Rääbis, Strandson, Valdisoo 2005; Hennoste, Gerassimenko, Kasterpalu, Koit, Rääbis, Strandson 2008.

² Küsifraasi all mõtleme käesolevas artiklis kõiki küsivaid verbaalseid üksusi (küisõna, küsiühendit, küsipartiklit, küsijätku jm).

³ Eelistusküsilauseid jagunevad kaheks: oletusküsilauseteks, mis osutavad vastuse tõenäosusele (*Me jõuame täna kohale, eks?*), ja kahtlusküsilauseteks, mis viitavad vastuse ebatõenäolisusele (*Kas me täna üldse jõuamegi?*).

liselt üldküsilauses, kuigi neid võib olla ka muudes liikides (*Kas õppida saksa või pigem prantsuse keelt? Kui palju sinusugune siis palka saab?*) (Metslang 1981: 60, 97–98).

Metslangi järgi võib eelistust väljendada kõigi keeletasandi vahenditega. Ta toob näiteks lausetüpe, mis iseloomustavad eelistusküsilauseid (Metslang 1981: 35–46). Need on *eks* + verbiga algav lause, *ega* + rõhuline verb, lause põhivorm⁴ + *või*, põhivorm + küsijätk (*ah, eks, tõsi, kas pole* jms), põhivorm, mis ei lange kokku neutraalküsilause vormiga, propositsiooni tõenäosust märkiv lauselaiend (*muidugi, arvatavasti* jms), suhtlusnormide järgimist testiv küsilause (*kas ma räägin õigust?*), kontrollküsilause (*või, ah, niisiis, see-ga, siis, -gi/-ki, et, nii et* lause algul, *ja, ega* jms).

Lisaks pakub ta mõne testimisvõimaluse (Metslang 1981: 35, 39). Eelistusküsilause tunneb ära sellest, et tõenäolisemale vastusele saab lisada küsija oletust kinnitava *Sul on õigus* vms. Oletusküsilausele ei saa lisada sidesõna *või* + eitust nagu neutraalsele küsilausele (ei sobi: *Arvatavasti ta sõidab ära või ei?*). Oletusküsilauset saab laiendada hinnanguga kategooriates hea–halb, meeldiv–ebameeldiv, aga neutraalset küsilauset ei saa (ei sobi: *Kas ta õnneks tuleb?*).

Teiseks eristab Metslang üld- ja alternatiivküsilausete sees üld- ja eriküsimusi. Üldküsimus on selline, milles küsimise all on kogu propositsioon (lause sisu) tervikuna ja vastaja valib kahe või enama propositsiooni vahel (*Kas Jüri lõhub puid? Jüri lõhub puid / Jüri ei lõhu puid. Kas inimesed usuvad pimedalt AU-8 sisse või on sel tõesti tervistav toime? Inimesed usuvad pimedalt / sel on tervistav toime.*). Eriküsimuse puhul langeb valiku alla üks komponent (küsimusetuum) muidu püsivast propositsioonist (*Kas JÜRI lõhub puid? Kas Jüri on töö- või kodus?*) (Metslang 1981: 17–18). Tunnuste kombineerimine annab neli liiki: üldküsilause (tegelikult üldüldküsilause), eriküsilause, üldalternatiivküsilause, erialternatiivküsilause.

Üldküsilause on n-õ neutraalne põhitüüp. Eriüldküsilause vorm on sama-sugune nagu üldküsilausel, millele lisandub küsimusetuuma esiletõstmine intonatsiooni, rõhu, lauselõpulise positsiooni, rõhupartiklite (*-ki*) või rõhulaiendite abil (*ikka, siiski, just, pigem* jms) (Metslang 1981: 50). Üldalternatiivküsimus on haruldane ning esineb eeskätt rindlausena. Piiriala moodustavad juhtumid, milles on üks alus ja kaks öeldist.⁵

Ka siin esitab Metslang mõne testvõtte, mille abil rühmi eristada: üldküsimuses säilib väljajätete järel minimaalselt öeldis, eriküsimuses küsimusetuum; eriküsimusele ei saa lisada sõnu *või mitte / ei*, aga saab lisada *või muu*; propositsioonid, mida eeldavad igaühe teadmised, on eriküsimused (*Kas täna on esmaspäev?*).

Lisaks toob Metslang välja variandid, milles küsilause tüüp ja küsimuse tüüp ei ole vastavuses.

Neutraalsed üld- ja eriküsilaused võivad sisaldada eriküsimust ning neile vastates võib piirduda üksnes eriküsimusele vastamisega (vastavalt: *Kas keegi lõhub puid? Jah, Jaak / Jaak lõhub; Kas te olete seal juba ammu? Jah, viisteist aastat*). Indefiniitset komponenti märgivad siin indefiniitsed asesõnad (*keegi, miski* jms), umbmäärasust märkivad sõnad (*üsna, kuskil*

⁴ Lause põhivorm on Helle Metslangil propositsioon niisugusel kujul, nagu ta esineb markerimata infostruktuuriga väitlauses (Metslang 1981: 25).

⁵ Täname Helle Metslangi selle lisaseletuse eest.

jms) või plusspolaarsed omadus- ja määrsõnad (*suur, hea, palju, kaugel, ammu, varsti* jms). Lisaks võib kõnesituatsioon nõuda igasugusele üldküsimusele vastuseks põhjenduse või täpsustuse lisamist (Metslang 1981: 31–32, 52).

Ka võib esineda eriküsimust sisaldav neutraalne erialternatiivküsilause, milles viimaseks alternatiiviks on muude alternatiividega samasse tähendusklassi kuuluv küsifraas, mis võimaldab määramata hulgal potentsiaalseid vastuseid (*Kas see oli su sõbranna, või õde või kes?*) (Metslang 1981: 59).

Viimane variant on neutraalne üldküsilause, mis sisaldab alternatiivküsimust (*Oled sa viimasel ajal kinos või teatris käinud? Jah, käisin teatris.*).⁶ Kokkuvõttes saame järgmised rühmad:

1. Üldküsilause

1.1. Üldküsilause (= üldüldküsilause)

1.1.1. Neutraalne üldküsilause: üldküsimust sisaldav üldküsilause, eriküsimust sisaldav üldküsilause, alternatiivküsimust sisaldav üldküsilause

1.1.2. Eelistuslik üldküsilause

1.2. Eriüldküsilause

1.2.1. Neutraalne eriüldküsilause: eriüldküsimust sisaldav eriüldküsilause, eriküsimust sisaldav eriüldküsilause

1.2.2. Eelistuslik eriüldküsilause

2. Alternatiivküsilause

2.1. Üldalternatiivküsilause

2.2. Erialternatiivküsilause

2.2.1. Neutraalne erialternatiivküsilause: alternatiivküsimust sisaldav erialternatiivküsilause, eriküsimust sisaldav erialternatiivküsilause

2.3. Eelistuslik alternatiivküsilause⁷

3. Eriküsilause

3.1. Neutraalne eriküsilause

3.2. Eelistuslik eriküsilause⁸

Metslangi tüpoloogia on tehtud kirjakeele põhjal ning ta eeldab, et sama liigitus kehtib ka suulises dialoogis. Vaatame lisaks soome grammatika tüpoloogiat (ISK: 1588 jj), mis arvestab ka suulist dialoogi (ISK: 1588 jj).⁹

Seal jagunevad küsikonstruktsioonid kolme rühma: *vaihtohtokysymys*, *hakukysymys* ja *partikkelikysymys*. *Hakukysymys* on sama kui eriküsilause. *Vaihtohtokysymys* jaguneb kaheks: *yksinkertainen vaihtohtokysymys* vastab üld- ja eriüldküsilausele ja *disjunkttiivinen vaihtohtokysymys* alternatiivküsilausele. *Partikkelikysymys* on liik, mille tunnuseks on lausungi lõpus olev partikkel *vai* või selle algul olev *entä(s)* ja mis on kinnistunud teatavate kontekstide või lausungitüüpide külge. See tüüp on tõlgendatav samal viisil nagu *vaihtohtokysymys* (ISK: 1606–1607).

⁶ Alternatiivküsimust sisaldavat eriüldküsilauseid välja toodud ei ole.

⁷ H. Metslangil paikneb see tüüp erialternatiivküsilause all, kuigi peaks olema ilmselt omaette.

⁸ H. Metslang on ka EKG vastava osa autor. Seal toob ta välja üksnes kesksed tüübid ja osalt teistes terminites (EKG II: 168–174).

⁹ Et küsimused ei ole alati vormistatud grammatilise lausena, kasutavad soomlased sõna *rakenne* ('konstruktsioon').

Yksinkertainen vaihtoehtokysymys jaguneb alatüüpideks. Keskseks alatüübiks on *verbikysymys*, milles küsiliide *-ko / -kö* liitub verbile. Verbiküsimusele ei lisandu muid eeloetusi kui propositsiooni võimalik paikapidavus. Lisaks on olemas *lausekekysymys*, milles küsipartikkel liitub muudele sõnadele ja milles on täpsemad eeloetused kui verbiküsimuses (ISK: 1597–1599). See jaguneb kaheks vastavalt sellele, kas küsiliitega lauseliige on küsimuse fookus või mitte. Fokuseerimata variandiga küsitakse, kas kogu lause peab paika (*Tekö olettee kuulleet Soilin asunnonvaihdsta?*). Fokuseeritud küsimus puudutab seda, kas vastaja kiidab heaks lausungi sisu nimelt küsimusliitelise lauseliikme osas (*Soilin asunnonvaihdsta te olette kuulleet?*). Sel juhul on asi olnud enne jutuks ja küsimuse abil täpsustatakse äsja saadud teabe fookuse all olevat osa, esitatakse eelnevast kokkuvõtte või järeldus või tehakse eelneva küsimuse parafras (ISK 2004: 1599). Kahe tüübi olulisim eristaja on prosoodia: fokuseeritud elementi rõhutatakse. Lisaks võib erineda ka sõnajärg. Fokuseeritud küsimusel on verb lõpus, fokuseerimata küsimusel on neutraalse deklaratiivlause sõnajärg ning küsiliide liitub lause teemaks olevale lauseliikmele (*Sinäkö olet lähdössä Italiaan?*).

Teeme kokkuvõtte. Kõigepealt jagunevad küsilaused mõlemas tüpoloogias kaheks: valik- ja eriküsilauseteks. Eriküsilausetega üldiselt probleemi pole.

Valikküsilausete seas on kaks selget rühma. Esimene on alternatiive esitav küsilause, teine neutraalne üldküsilause, mille puhul on küsimuse mõju-alaks kogu lausung ning küsijapoolseid eelistusi ei esine.

Ülejäänud üldküsilausete sees toob Metslang välja eelistust sisaldavad üld- ja eriüldküsilaused ning neutraalse eriüldküsilause. Soome fokuseerimata *lausekekysymys* on eelistuslik üldküsilause, fokuseeritud *lausekekysymys* aga eelistuslik eriüldküsilause. Paistab, et soome tüpoloogias puudub neutraalne eriüldküsilause, milles on fokuseeritus, kuid pole eelistuslikkust. Selised näited on paigutatud fokuseeritud eelistuslike küsimuste alla (vrd *Kas sina kuulasid meie juttu pealt?* ja *Sinullako alkaa huomenna loma?*).

Soome *partikkelikysymys* on eraldi tüüp, olles enamasti kontrollküsimus suulises dialoogis. Selline variant paikneb Metslangi tüpoloogias eelistuslike üld- ja eriüldküsimuste rühmas, ilma et seda oleks eraldi tüübina esitatud.

H. Metslangi väljatoodud teist tüüpi küsimust sisaldavad küsilaused paistavad soome tüpoloogias puuduvat. Ka puudub seal jaotus üld- ja erialternatiivküsilauseteks.

Meie küsimuste tüpoloogia

Artiklis kasutatav küsimuste tüpoloogia erineb osalt eelnevatest liigendustest. See on olemuselt empiiriline ja avatud ehk pidevalt muutuv. Järgnevas anname ülevaate selle tegemisest (vt ka Hennoste, Rääbis 2004: 67–71, 85–107).

1. Algul tegime kolm rühma oodatava vastuse tüübi ja küsimuse vormi järgi: avatud küsimus, alternatiivküsimus ja *kas*-küsimus. *Kas*-küsimus on vormistatud tüüpiliselt sõnaga *kas* ning ootab jaatavat või eitavat vastust. Alternatiivküsimus on vormistatud sõna *kas* ja pakutavate alternatiivide abil ning selle puhul saab vastaja valida pakutud variantide vahel. Avatud küsimus on vormistatud erinevate küsifraaside abil ning vastamisel tuleb anda infot, vali-

des lausekomponendi etteandmata variantide vahel. Neile lisasime rühma „Muu” küsimuste jaoks, mis ei mahu analüüsisides kolme põhirühma.

2. Seejärel analüüsisime konkreetseid dialooge, paigutades leitud küsimused vastavatesse rühmadesse. Samal ajal täpsustasime tüpoloogiat vastavalt lisanduvatele empiirilistele andmetele. Põhimõteteks oli, et rühm „Muu” ei tohi paisuda liiga suureks ning rühmade sees ilmnevad sagedased selged erivariandid pannakse omaette rühmadesse. Täpsustuste tulemusena jagunes *kas*-küsimuste rühm kolmeks. Kõigepealt eristusid jutustavad *kas*-küsimused, milles *kas*-küsimusena vormistatud lausung ei eeldanud tegelikult suhtluses mitte jaatavat või eitavat vastust, vaid infoga vastamist nagu avatud küsimuste puhul. Ülejäänud *kas*-küsimused jagunesid kahte rühma. Vastust pakuvad küsimused on sellised, milles sisaldus küsija eelistuslik vastus/hüpotees. Ilma eelistuseta *kas*-küsimused jäid suletud *kas*-küsimuste rühma.

3. Tulemuseks oli tüpoloogia, milles on praegu kuus rühma ja mis on aluseks selles artiklis kasutatavale küsimuste liigitusele. Tüpoloogia on endiselt avatud, s.t analüüsi jätkudes võib sinna juurde tulla uusi tüüpe. Küsimuste rühmad on järgmised:

1. **Avatud küsimused** (= eriküsilause, soome *hakukysymys*). Selle rühma küsimused vormistatakse erinevate küsisõnadega ning neile antakse vastuseks infot.

2. **Alternatiivküsimused** (= alternatiivküsilause, soome *disjunkttiivinen vaihtoehdokysymys*). Selles rühmas vormistatakse küsimused küsisõna *kas* ja selle alternatiivide abil ning esitatakse valimiseks alternatiivid. Vastus valitakse pakutud alternatiivide seast.

3. **Suletud *kas*-küsimused** (= neutraalne üld- ja ülderiküsilause, soome *verbikysymys*). Siin vormistatakse küsimus küsisõna *kas* ja selle alternatiivide abil. Vastuseks on jaatus/eitus. Selle rühma küsimustes ei peegeldu küsija eelistused vastuse suhtes.

4. **Vastust pakuvad küsimused** (= eelistuslik üld- ja ülderiküsilause, soome fokuseerimata ja fokuseeritud *lausekekysymys* ning *partikkelikysymys*). Rühm erineb eelmisest selle poolest, et küsimuses on väljendatud küsija arusaam/oletus võimaliku õige/sobiva vastuse kohta.

5. **Jutustavad *kas*-küsimused**. Need on samuti vormilt *kas*-küsimused, millele aga ei vastata jaatuse ega eitusega, vaid antakse infot. Metslangil on see eriküsimust sisaldav üld-/eriüldküsilause. Soome tüpoloogias selliseid küsimusi eri rühmana ei ole.

6. **Muud**. Sellesse rühma kuuluvad küsimused, mis analüüsijate arvates ei mahu ühessegi olemasolevasse rühma. Lisaks on siin mitmesugused analüüsimatud näited (halb kuuldavus vms) ja lausungid, milles on koos kaks või enam küsimust.

Tüpoloogia aluseks on seega praegu kolm kriteeriumi, mis ei rakendu kõigis tüüpides:

- küsimuse vorm (eriküsisfraasid – *kas* ja selle alternatiivid);
- tegelik vastus küsimusele (info – valimine alternatiivide seast – jaatus/eitus);
- küsija eeloletuste peegeldamine küsimuses (on – ei ole).

Kui võrrelda Metslangi loogilist ja meie empiirilist tüpoloogiat, siis näeme kahte erinevust. Esiteks, Metslang liigendab üldküsilauseid kõigepealt üld- ja eriüldküsilausesteks ning nende rühmade sees neutraalseteks ja

eelistuslikeks. Meie tüpoloogia liigendab materjali teistpidi. Me eristame *kas*-küsimuste rühmas neutraalseid ja eelistuslikke küsimusi ning üld- ja eri-üldküsimuse eristust ei too üldse välja. Teiseks esitab Metslang neutraalsete üld- ja eriüldküsilauseste sees eriküsimust sisaldavad üldküsilauseid. Meie oleme toonud need tüübid koos välja omaette jutustavate *kas*-küsimuste rühmaks.

Materjal ja meetod

Artikli teemaks on eesti suulistes institutsionaalsetes infodialoogides kasutatavate küsimuste vorm. Analüüsi allikaks on Tartu Ülikooli dialoogikorpused [Estonian Dialogue Corpus (EdiC); <http://www.cs.ut.ee/~koit/Dialoog/EDiC>]. Selles on praegu 1140 suulist dialoogi, kokku 210 000 tekstisõna, lisaks kirjalikke dialooge. Suuliste dialoogide üleskirjutamisel on kasutatud vestlusanalüüsi transkriptsiooni (vt Lisa lk).

Kõigis dialoogides on mikroanalüüsi abil määratud kõik dialoogiaktid. Analüüsi meetodika lähtub vestlusanalüüsist ja suhtluslingvistikast (vt Hennoste, Rääbis 2004: 38–39; ülevaatlilikult meetodite kohta vt Interaction and Grammar 1996; Hutchby, Wooffitt 1998; Keevallik 2002; Kasterpalu, Gerasimenko 2006). Iga teksti analüüsis kaks teineteisest sõltumatut märgendajat.¹⁰ Tulemuse ühestas kolmas analüüsija. Kui mingi lausungi määratlemine tekitab probleeme, siis analüüsis vastavaid kohti kogu uurimisrühm.

Artikli jaoks on valitud korpusest 173 telefonikõnet, milles klient soovib mingit infot ja ametnik annab talle seda. Esinevad järgmised suhtlussituatsioonid:

- helistatakse infotelefonile, et küsida telefoninumbreid, aadresse, lahti-olekuaegu jms;
- helistatakse reisibüroosse uurimaks infot reiside tingimuste kohta;
- helistatakse polikliiniku registratuuri, et panna kinni arsti aega või küsida infot;
- helistatakse kauplustesse, teenindusasutustesse, ülikooli õppetoolidesse, sotsiaalteenindusse, arsti kabinetti.

Kokku oli valitud alamkorpuses 845 eri tüüpidesse kuuluvat küsimust, lisaks rühm „Muu” (mida me siin ei vaatle¹¹).

¹⁰ Korpuse analüüsimisel kasutati Margus Treumuthi Tartu Ülikoolis loodud tarkvara, nn dialoogikorpuse tööpinki (<http://www.ut.ee/~treumuth>) ning Evelyn Vuti ja Maret Valdise loodud abiprogrammi, mis võimaldab valida antud nimekirjast dialoogiakte ja paigutada neid märgendatavas tekstis vajaliku lausungi järele.

¹¹ Seetõttu jäävad käsitlesest välja ka sellised lausungid, milles oli koos kaks või enam küsimust või milles üks küsimus jagunes kahte lausungisse. Esimene rühm on avatud küsimused, kus ühes lausungis on mitu küsimust (H: *et=ee`küsiks`üldiselt=et=ee`mis on seal`mis on selle reisi`sisu=ja ja`mis`piirkonnad=ja kui palju`maksab.*). Teine rühm on küsimused, milles kõigepealt esitatakse suletud *kas*-küsimus ning seejärel uues lausungis alternatiiv (V: *se=programm on väga pikk, \$ kas ma loen selle kõik`ette teile. \$ / / (0,5) // või.* (.) *või=te=huvitab=teid=nüüd`hind*). Tõlgenduselt moodustavad viimased heterogeense rühma *kas*-küsimuse ja alternatiivküsimuse piiril.

Küsimuste vormistamine infodialoogides

Artikli selles osas vaatame liikide kaupa, kuidas analüüsitud dialoogides küsimusi vormistatakse.

Rühmade sees liigitame materjali kõigepealt kahe tunnuse põhjal. Esiteks vaatame, kas küsimust vormistavaks üksuseks on grammatiline lause või fraas. Lausena tõlgendame üksust, milles esineb pöördeline verbivorm (*Millal te meile tulete?*). Minimaalne lauseküsimus on seega üksnes verb (*Tuled?*). Üksusi, milles verb puudub, nimetame fraasideks (*Meie juurde? Kuidas?*). Teiseks vaatame, millised on küsimustes kasutatud küsifraasid (küsisõnad, küsiühendid, küsipartiklid jne) või mitteleksikaalsed vahendid (sõnajärg, intonatsioon jne).

Seejärel proovime välja tuua avatud ja alternatiivküsimuste rühmades neutraalseid ja eelistusega küsimusi, mida meie tüpoloogia praegu ei erista. Ja lõpuks proovime välja tuua Metslangi üld- ja eriüldküsimusi, mida meie tüpoloogia praegu üldse ei kajasta.

Avatud küsimused

Avatud küsimusi oli korpuses kokku 281. Neist 234 on lausevormilised (83%), ülejäänud fraasid. Enamik lauseid (95%) sisaldas küsifraasi, millest kesksed olid *mis*, (*kui*) *palju*, *kuidas*, *kus*. See paiknes peaaegu alati lause algul (näide 1), vaid ühes näites öeldisverbi osiste vahel (näide 2).

(1) H: **`kuna** te `võiksite seda garaaži tulla `vaatama.

(2) V2: seda `lendu. te olete **`mitmekesi** minemas.

Ülejäänud juhtudel vormistati lause ilma küsifraasita. Siin on keskselt rühmaks 11 lükkküsimust, mille puhul küsija esitab lause esimese poole ning ootab, et vastaja täidaks tema jäetud grammatilise ja semantilise lünga (näide 3). Lisaks esines kaks küsimust, milles oli jäetud ära küsisõna *kui* (näide 4).

(3) V: **ja `aadress oli `Kalda `tee?**

(.)

H: £ `kolmkend kui ma `õieti `mäletan. £.

(4) H: ahah (0,8) ee:: aga (0,8) mingi: ee (.) meil on selline (.) noh (.) nii-öelda siuke väike `grupikene.

V: mhmh

H: kas: mingi no=ma=i=`tea mitmest `inimesest teil ned `innaalandused `akkavad või kas ül=

V: **=suur `grupikene teil `on.**

Fraasina oli vormistatud 47 avatud küsimust. Nende hulgas oli 25 küsisõnaga fraasi ja üksikut küsisõna (*kuidas*, *millal*, *ah jt*) (näide 5).

- (5) H: mis teil pakkuda `on.

(1,5)

V: `mis: `piirkonnad

Kaks fraasi oli vormistatud inversiooniga, kus küsisõna satub teisele ja küsimuse tuuma märkiv adverb esimesele kohale (näide 6). Lisaks oli fraaside seas ka 22 lükkküsimust (näide 7).

- (6) V: a millal `sõit peaks `olema.

H: see võiks `olla nüd kahekümne=`kaeksandal det`sembril.

(1,0)

V: * kakskend kaheksa * ja `tagasi millal.

- (7) H: ahah (0,8) ee kaheksasada pluss

V: elekter.

H. Metslangi järgi on selle rühma küsimusi võimalik jagada neutraalseteks ja eelistusküsimusteks, kuid ta möönab, et viimased on haruldased. Meie analüüs näitas, et eelistust väljendavaid avatud küsimusi selles korpus ei ole.

Alternatiivküsimused

Alternatiivküsimusi oli korpus 49, neist 31 lauset (63%) ja 18 fraasi.¹² 24 lauset oli vormistatud küsifraasiga *kas* (näide 8), mis paikneb peaaegu alati lause algul, vaid kolmel juhul tagapool, enne pakutavaid alternatiive, kusjuures ühes näites markeerib küsimust ka sõnajärje muutus (näide 9).

- (8) V: **kas** te=s jätate oma telefoni`numbri või helistate kuulutusel oleva \* selle \* `mobiili=peale.

- (9) V: hh et `on teile võimalik **kas** tagasi `elistada või äkki `iimeiliga saata.

Seitsmel juhul küsifraas puudus. Kõigi puhul on siin tegu tüübiga, milles sõnajärg on samasugune kui vastavas väitlauses ning küsifraas oleks nagu ära jäetud (näide 10).¹³

- (10) V: teid uvitab `Eesti reisikorraldaja või teid uvitab lihtsalt et=ee et oleks nagu `hind `odavaim.

Alternatiivküsimust saab vormistada kahe või ühe verbiga. Meie korpus oli 15 näidet üheverbilised, kusjuures verb oli üldjuhul esimese alternatiivi juures (näide 11). Vaid kolmes näites paiknes verb viimase alternatiivi juures (näide 12).

¹² Üks siia rühma analüüsitud näide oli küsisõnaga *kumb* (V: `kumba kuupäeva te **kumb** kuupäev teile rohkem sobiks.). H. Metslang (1981: 58) pakub võimaluse esitada see alternatiivküsimust vormistava eriküsilauseks.

¹³ H. Metslang on nimetanud sellist varianti süntaktiliseks nulliks või ellipsiks (Metslang 1981: 27). Kasutame edaspidi mõistet *küsifraasi ellips* just selles tähenduses.

(11) H: aga kas teil **on** sis `päevane õpe `õhtune õpe, või `ainult päevane.

(12) V: .hh kas:=ee `lauatelefon `lühinumber (.) või sis **on** mo`biil.

Kaheverbilisi küsimusi oli 15. Eri verbide puhul on tegemist ka erinevate tegevustega (näide 13). Kuus näidet olid aga sellised, milles on tegusõna, põhiliselt *olema*-verbi kordus (näide 14). Viimased on analoogilised üheverbiliste lausetega. Eraldi analüüsi vajab see, mis tingimustel kõneleja verbi kordab.

(13) V: kas te=s **jätate** oma telefoni`numbri või **helistate** kuulutusel oleva \* selle \* `mobiili=peale.

(14) H: ja siis **on**: `täisprotsent või **on** mingi: `osa.

Fraasina oli moodustatud 18 alternatiivküsimust, neist *kas* abil seitse ja ilma selleta 11 küsimust. Kõige tavalisem vorm oli selles rühmas lihtsalt kaks *või* abil eraldatud alternatiivi (näide 15). Üks kord esines ka kolm alternatiivi ja ühes näites puudus alternatiive eraldav *või* (näide 16).

(15) V: ee `tavakodanik **või=või** `tudeng.

(16) V: `lauatelefoni numbrit mo`biil.

Järgnevalt vaatasime, kas on võimalik eristada üld- ja erialternatiivküsimusi ning leida eelistusi või eriküsimust sisaldavaid alternatiivküsilauseid.

Üldalternatiivküsimustes peab vastaja Metslangi järgi valima kahe eri lause sisu vahel. Üldjuhul väljendab selliseid küsimusi rindlause. Erialternatiivi puhul esitatakse küsimus lause mingi osa kohta, kusjuures küsimusealune osa võib olla ka tegevus (= verb). Variant, milles on üks subjekt ja kaks öeldist, on piirjuhtum.

Meie tüpoloogias on fraasküsimused kõik erialternatiivid, sest neis on välja tõstetud propositsiooni osad, mis meie fraasidefinitsiooni järgi ei saa olla verbid. Lauseküsimused jagunesid aga kahte rühma. Üheverbilised laused on erialternatiivid. Juhtumid, milles on ühe verbi kordus, ei ole fokuseeritud mitte verbile, vaid kindlatele alternatiividele, nagu näites 17 *täisprotsent* ja *osa*. Seega on ka nemad erialternatiivid.

(17) H: a siis **on**: `täisprotsent või **on** mingi: `osa.

Üldalternatiividena tulevad kõne alla laused, milles on kaks verbi. Võimalikke üldalternatiivküsimusi (valik kahe propositsiooni vahel) oli analüüsitud korpuses neli (vt näidet 18). Piirjuhtumiteks (üks subjekt, kaks tegevust) jääb kolm näidet (vt näidet 19).

(18) H: .hh ee kas `oponent=ee kas seal hh õppetoolis **pannakse paika** või **peab** ise `leidma.

(19) V: kas te=s **jätate** oma telefoni`numbri või **helistate** kuulutusel oleva \* selle \* `mobiili=peale.

Erialternatiivküsilause jaguneb Metslangil neutraalseks ja eelistuslikuks. Meie analüüs näitas, et selles korpuses olid peaaegu kõik alternatiivküsimused ilma küsijapoolse eelistusega. Leidsime neli eelistusega küsimust, millele viitavad sõnad *näiteks, ka, äkki* (näide 20).

(20) H: kas see on `tavatelefonilt **ka** või ainult mo`biililt saab seda võtta.

Ülejäänud kolm rühma moodustavad meie tüpoloogias *kas*-küsimused. Nende vormivariandid on esitatud tabelis 1.

Tabel 1.

Kas-küsimuste variandid					
Keeleline vorm	Küsimuse moodustaja	Suletud <i>kas</i>-küsimus	Vastust pakkuv küsimus	Jutustav <i>kas</i>-küsimus	Kokku
1. Lause		81	111	146	338
	küsifraasiga	65	60	110	235
	<i>kas</i>	43	3	78	124
	<i>või</i>	7	11	10	28
	<i>kas + või</i>	12	–	11	23
	<i>ega</i>	3	1	10	14
	<i>jah</i>	–	38	1	39
	<i>kas + jah</i>	–	2	–	2
	<i>eks, eksju</i>	–	3	–	3
	<i>eksle</i>				
	muu	–	2	–	2
	küsisõnata	16	51	36	103
	verb				
	lause alguses	7	2	19	28
	küsifraasi				
	ellips	9	44	15	68
	fookus				
	alguses	–	5	–	5
	muu sõnajärg	–		2	2
2. Fraas		5	168	4	177
	küsifraasiga	5	61	2	68
	<i>kas</i>	1	–	1	2
	<i>või</i>	3	16	1	20
	<i>kas + või</i>	–	1	–	1
	<i>jah</i>	1	41	–	42
	<i>kas + jah</i>	–	1	–	1
	<i>eks, eksju</i>	–	2	–	2
	küsisõnata	–	107	2	109

Suletud *kas*-küsimused

Suletud *kas*-küsimusi oli materjalis 86. Neist 81 (94%) on vormistatud lause-na, milles küsimuse moodustamiseks kasutati põhiliselt küsisõnu, millest sagedasim oli *kas* (66%) (näide 21).¹⁴ Lisaks vormistati küsimusi partiklitega *kas* + *või*, *või*, *ega* (näide 22).¹⁵

(21) H: mhmh (0,5) **kas** on `kelder kasutada näiteks.

(22) V: ma=vaatan=**kas**: (0,8) `kööktod ka huvitavad=**vä**.

Ka oli paar näidet, kus oli kasutatud korraga partiklit *või* ja sõnajärje muutmist (näide 23).¹⁶

(23) H: aga see `mõeldav `on muidu=**vä**.

Mitteleksikaalsed küsimuse moodustamise võtted olid harvad. Need jagunevad kaheks. Küsimus võib olla moodustatud lause algusesse toodud verbiga (näide 24) ning küsifraasi (ja subjekti) ellipsi abil (näide 25).

(24) H: ja: ja nagu **on** ta nor`maalses korras korter.

(25) V: `üks=hetk (...) .hh meil on `Tallinna `loomaia `info`laud. `avamis-aegu kirjas ei=`ole, (0,5) soovite `numbrit,

Fraasidena vormistatud suletud *kas*-küsimusi oli kokku ainult viis, moodustamise vahenditeks partiklid *kas*, *vä* ja *jah*.

Metslangi järgi saab suletud *kas*-küsimused jagada üld- ja eriküsimusteks. Meie tüpoloogias on kõik fraasid eriküsimused, sest fraasina tõlgendame ilma verbita lausungit. Lausevormiliste küsimuste analüüs Metslangi pakutud testvõtete abil (vt eestpoolt) andis aga ebakindlaid tulemusi. Rõhupartikkel esines vaid ühes näites. Sõnajärg, intonatsioon ja rõhk markeerivad suulises kõnes peale küsimuse ka muid nähtusi. *Või mitte/või muu* test andis eri analüüsijate puhul erinevaid tulemusi. Kokkuvõttes määrasid analüüsijad üldküsimusteks 40–56 lauset. Ülejäänud määrati eriküsimusteks või piirijuhtumiteks. Seega on üld- ja erirühma piir selles liigis väga ebamäärane.

¹⁴ Sellesse rühma on praegu analüüsitud ka neli näidet, milles küsija esitab üksteist välistavad alternatiivid (H: *siin on kindlasti ka: viisat vaja või: ei:*). Metslang vaatleb neid alternatiivküsimustena.

¹⁵ Partiklil *või* on mitmed eri variandid (*või*, *vä*, *võ* jm).

¹⁶ Helle Metslangi ettekandes 4. muutuva keele päeval Tartus 7. novembril 2008 on esile toodud vormistamisvõimalus *kas* + inversioon (näide ajakirjanduse korpusest: *Aga kas on see õige, kui siin selle wanasõna järele tehakse: s volkami bõt, s volkami võt?*). Selle kohta leidis meie materjalis üks näide (**kas** `oli siuke nimi). Muidugi on hulk näiteid, milles inversioon on seotud sellega, et lause alguses esineb kohamäärus (**kas** näiteks *präegu veel: `on ruumi sellele kakskümend=`seitse kuni kolm`kümend või*).

Vastust pakkuvad küsimused

Vastust pakkuvaid *kas*-küsimusi oli kokku 279, neist 111 oli laused (44%). Lausete kõige sagedasemaks küsisõnaks oli *jah* (63% küsisõnaga lausetest) (näide 26).¹⁷ Sageduselt teise rühma moodustasid *või*-laused (näide 27).

(26) H: Oore on `Rootsis **jah**.

(27) H: aga mingi `siuke asi on `ka ma olen kuulnud mingi `majades nagu `ööbitakse=**vä**.

Kas- ja *ega*-lauseid oli vaid üksikuid. Lisaks esinesid selles rühmas üksiknäidetena ka mõningad teistest rühmadest puuduvad küsisõnad (*või kuidas*, *eks*, *eksju*, *eksole*) (näide 28).

(28) H: see on see `tervisekindlustus **eks**.

Ka selle rühma ilma küsifraasita moodustatud laused erinevad statistiliselt eelmisest rühmast. Nimelt on neist 86% sellised, milles on küsifraasi ellips (näide 29). Lausealgulise verbiga küsimusi oli vaid paar.

(29) H: ja see:: lõpuaktuse `kuupäev oli kahekümne=`öheksas.

Lisaks oli siin aga eripärane alarühm, kus küsimuse fookusesse tõstetud sõna on toodud lause algusesse rõhulisse positsiooni subjektiks või objektiks (näide 30).

(30) V: `Ninell oli `eesnimi,

Fraase oli kokku 168. Ka siin oli keskne küsisõna *jah*, mis andis 67% küsisõnaga fraasidest (näide 31). Teiseks sagedasemaks küsisõnaks oli *või* (näide 32). Muud olid haruldased (*kas* + *jah*, *kas* + *või*, *eks*, *eksju*).

(31) V: Arvo **jah**?

(32) V: ää tähendab oma raha`koti=peal=sis=**vä**.

Kõige suurema rühma (64%) moodustasid siin aga fraasid, milles puuduvad muud üksused peale küsitava info (näide 33). Sellist küsimust iseloomustab osal juhtudest eripärane intonatsioon, teistes aga pole seda kuulda.

(33) H: kella `kolme paiku.

Peaaegu alati kordab selline küsimus täpselt või veidi modifitseeritult eelnevas voorus esitatud infot. Harva on tegemist ümbersõnastamisega, mis kordab kaugemal eespool mainitud infot, või omapoolse järelduse või hüpoteesiga (näide 34).

¹⁷ Suletud *kas*-küsimuste ja vastust pakkuvate küsimuste piir on praktikas veidi ebaare. Materjali ülevaatamisel leidsime kummaski rühmast kümme näidet, mida vähemalt mõni analüüsija oleks paigutanud ka teise rühma.

- (34) H: kui palju: selle [ˈhind] on.
 V: [tuhat.]
 (1,0)
 H: mhmh **kõik** **kokku**, **koos** **maksudega**.

Nagu nägime, iseloomustavad vastust pakkuvaid küsimusi selgelt teistsugused vormistusviisid kui suletud *kas*-küsimusi. Siin eelistatakse fraase lausetele, ilma küsisõnata moodustamist küsisõnalisele ning küsisõna *jah*.

Lisaks iseloomustavad neid küsimusi teatavad partiklid. Paljudel juhtudest oli lausungi algul, keskel või lõpus partikkel *siis/sis* (näide 35). Teiseks olid tavalised lausungid, mille algul oli partikkel *et* (näide 36). Harvem esinesid *tähendab*, *nii et*, *vist*, *eksole*, *ma saan aru*, *ikka*, *äkki*, *mõtlete*.

- (35) V: `kahele täiskasvanule **sis** vaatan hinna.

- (36) V: **et**=e ma lasen siis `tagasi helistada.

Need sõnad viitavad sellele, et küsija interpreteerib partnerilt saadud infot või viitab tagasi varem jutuks olnud infole (*et* ja *siis* kohta vt Keevallik 2000; Jansons 2002).

Vastust pakkuv küsimus võib Metslangi järgi olla üld- või eriüldküsimus. Meie analüüs näitab, et ülivaldav osa selle rühma küsimusi on eriküsimused. Kõik fraasina moodustatud küsimused on eriküsimused, sest neis on esile tõstatatud üks komponent, mis definitsiooni järgi ei ole verb. Lausena vormistatud küsimuste seas leidis vaid viis-kuus näidet, mille võiks paigutada üldküsimuste alla (vt näidet 37).

- (37) H: .hh teil oli üks `kuulutus e teete katuse `remonti.

Jutustavad *kas*-küsimused

Omaette liigi moodustavad meil *kas*-küsimused, millele partner vastab info-ga.¹⁸ Neid oli kokku 150, neist lausega vormistatud 97%. Ka selles rühmas olid kesksed *kas*-küsimused, mida oli küsisõnaga lausetest 71% (näide 38). Ülejäänud küsisõnad olid suhteliselt ühtlaselt *või*, *kas* + *või*, *ega*, lisaks üks *jah*.

- (38) H: **kas** `kodused lapsed saavad ka `jõulutoetust.

36 näidet oli ilma küsisõnata, kusjuures kasutusel oli suhteliselt võrdselt nii lausealguline verb (näide 39) kui ka küsifraasi ellips (näide 40).

- (39) H: ee `on seal mõni `telefoninumber `ka.

- (40) H: ja: `kõik saab=sis `koha=pealt.

¹⁸ Sellesse rühma olid analüüsitud tänu infot andvale vastusele ka kuus alternatiive pakkuvat küsimust (H: *aga: mt mingisuguseid `soodustusi on `ka või ei=`ole.*).

Üks küsilause oli selline, millest oleks justkui küsisõna ära jäetud, kuid samal ajal pole tegemist jutustava lause sõnajärgjega (näide 41). Lisaks esines üks jutustav lause (näide 42).

(41) H: seal mingi informatsi`oon `ka on.

(42) H: .hh ee ma kuulsin=et tuleb võtta: ühiselamutest või sealt=ee üliõpilas`külast ka mingisugune `tõend=et

Fraase oli selles rühmas kasutatud vaid neli korda, moodustajateks *kas*, *või* ja lisaks kaks üksikut sõna (vt näidet 43).

(43) H: ahah selge. (.) aga: `üliõpilassoodustust

Nagu nägime, on jutustavad *kas*-küsimused vormistatud praktiliselt samamoodi kui suletud *kas*-küsimused. Seejuures ei algata küsija analüüsitud näidetes peaaegu kordagi parandust, mis osutaks, et vastaja on tema küsimuse tüüpi valesti tõlgendanud. Mille põhjal vastaja tõlgendab, et tegemist on infot nõudva *kas*-küsimusega? (Vt ka eespool esitatud testvõtteid.) Analüüsitud näited jagunesid kolme rühma. Ühe rühma moodustavad 46 küsimust, milles sisaldub eriküsimusele viitav sõna. Kõige sagedasem neist on *mingi*, lisaks *miski*, *mingisugune*, *näiteks*, *mõni*, *kuhugi*, *veel* (vt näidet 44).

(44) H: a aga te in- indadest ei tea **midagi** öelda=

Teine rühm (kokku 49 näidet) on küsimusevormis esitatud telefoninumbrite, aadresside jms info soovid (näide 45). Ülejäänud näited on sellised, milles küsimus tõlgendatakse avatuks konteksti põhjal.

(45) H: .hh öelge **kas** te teate e maavalitsuses Kariimova Milvi telefoninumbrit.=

H. Metslangil on sellist tüüpi rühm olemas neutraalsete üld- ja eriüldküsilauseste sees. Seega võib küsida, kui palju on siin üld- ja kui palju eriüldküsimusi ja mille põhjal neid eristada, kui vastuseks oodatakse eeldatavasti infot, mis võiks viidata sellele, et tegemist on eriküsimustega. Näiteks küsilaused, milles on eriküsimusele viitav sõna, fokuseerivad selle sõna abil küsimuse keskmeks mingi lauseosa, mis ei ole verb, ja on niiviisi kõik eriküsimused (näide 46).

(46) H: .hh ee `selleks ma pean tegema **mingi** `väljatrüki `ka jah.

Siiski pole asi nii ühene. Näiteks rühm, milles küsitakse telefoninumbreid jms infot, on eriküsimused, kus fookus on samuti infol, mida ei väljenda verb (näide 45). Samal ajal võib küsimuse vorm siin viidata sellele, et küsija pole kindel, kas infotelefonil on tema küsitud infot pakkuda (vt Hennoste, Gerasimenko, Kasterpalu, Koit, Rääbis, Strandson 2009). See aga viitab pigem üldküsimuse poole.

Võiks öelda, et jutustavas *kas*-küsimuses on korraga kaks keset või tasan-dit. Keskne on info, mida kõneleja ootab, kuid sellele lisaks on ka tasand, mil-les on olulisim verbiga väljendatav *jah/ei*-tüüpi info, alternatiiv või küsimus, kas vastaja saab soovitud infot anda või mitte. Infotasand on eeskätt eriküsi-mus, teine tasand võib olla ka üldküsimus.

Metslang seda rühma eelistuslike küsimuste sees üldse välja ei too, kuid siiski võime küsida, kas siin saab leida vastust pakkuvaid küsimusi? Nägi-me, et küsimused on kahekihilised. Üks kiht esindab üldküsimust ja siin saab välja tuua selle vastuse, mida küsija eelistab. Ka siin võib kasutada samu teste nagu tavalise eelistusega küsimuse puhul. Samal ajal on siin probleemiks see, et jutustava *kas*-küsimuse kese ei ole *jah/ei*-vastusel. See-ga on ka eelistuse väljendamine siin sekundaarne.

Siiski leidis selles rühmas eri analüüsijate arvates 10–30 küsimust, mis on vormistatud sarnaselt eelistusi väljendava vastust pakkuva küsimusega (näide 47).

(47) H: .hh ee `selleks ma pean tegema mingi `väljatrüki `ka **jah**.

V: tähendab see `väljatrükk=ee `seda minge `küsi-ge nüd `dekanaadist.

Näeme, et selles rühmas on keerukaid liigendusprobleeme, mille juurde tuleme uurimuse järgmises osas.

Vahekokkuvõte ja probleemid

Kõigepealt tõi analüüs välja institutsionaalses infodialoogis kasutatavad küsimuste moodustajad.

Avatud küsimuste rühmas on moodustajad põhiliselt lausungialgulisel küsifraasid, mis on samasugused kui kirjakeeles. Keskne erivõte on selles rüh-mas lünk küsimus. Alternatiivküsimuste puhul kasutatakse sõna *kas*. *Kas*-küsimuste alarühmades on kesksed küsisõnad *kas*, *ega*, *või*, *jah* ning *kas* + *või*. Ülejäänud küsisõnu kasutati vaid üksikjuhul vastust pakkuvates küsi-mustes (*eks*, *eksju*, *ekssole*, *või kuidas*, *kas* + *jah*).

Muud põhivõtted on *kas*-küsimustes lausungi algusesse toodud verb ja küsifraasi ellips. Neile lisanduvad vastust pakkuvates küsimustes lausungi algusesse toodud fookussõna ning fraasid, mille ainsaks komponendiks on küsitav üksus. Sealjuures on vaid osal neist kõrvaga kuuldav eripärane into-natsioon. Osa neist on eelneva vooru lausete või fraaside täpsed või modifit-seeritud kordused.

Üksikjuhtudel on lausungi alguse küsisõna viidud lausungi sisse või kasu-tatakse verbaalset ja mitteverbaalset küsimuse moodustamise vahendit koos (nt sõnajärgemuutus + *vä*).

Teiseks näitas analüüs, et neli küsimuseliiki on moodustatud eeskätt lau-sete abil. Avatud küsimustest on lausetena moodustatud 83%, suletud *kas*-küsimustest 94%, jutustavatest *kas*-küsimustest 97% ja alternatiivküsimus-test 63%. Teistest erinevad vastust pakkuvad küsimused, millest on lausete abil moodustatud ainult 44%.

Kolmandaks näitas analüüs moodustajate valiku ja süntaktilise üksuse valiku seoseid.

Avatud rühmas oli lausetest moodustatud küsisõnaga 95% ja lünk-küsimusi oli 5%, samal ajal kui fraasidest oli moodustatud küsisõnaga 53% ja lünk-küsimusi oli 47%. Alternatiivküsimuste hulgas oli lausetest 79% moodustatud küsisõnaga *kas*, ülejäänud juhtudel see puudus. Fraasidest oli *kas* abil moodustatud 39%.

Suletud *kas*-küsimused olid peaaegu kõik laused, leidis vaid viis fraasi. Küsisõnu oli 79% näidetest, neist kaks kolmandikku *kas*. Jutustavad *kas*-küsimused olid samuti peaaegu ainult laused. Fraase oli kasutatud vaid neli korda. Lausest olid 75% moodustatud küsisõnaga, millest 71% andis *kas*.

Vastust pakkuvate küsimuste seas oli küsisõnaga lauseid 53%, neist *kas*-küsimusi vaid 5%. Kõige sagedasem oli hoopis *jah*, mida oli 63% küsisõnadest. Ka fraasides oli keskne küsisõna *jah*, mida esines 67% küsisõnaga fraasidest. Selles rühmas oli aga ilma küsisõnata moodustatud 64% fraasidest, neist põhiosa lihtsalt küsitavat infot sisaldavad fraasid.

Seega näeme, et küsimuse vormistamine on väga tihedalt seotud kahe seigaga.

Esiteks on valik seotud sellega, kas küsimused on vormistatud fraasi või lausega. Lausest on enamik moodustatud küsisõnadega, fraasidest on keskne ilma küsisõnata variant. Juhul kui on võimalikud alternatiivsed küsisõnad nagu *kas*-küsimustes, on lausetes keskne *kas*, fraasides aga *jah* või/ja või.

Teiseks on *kas*-küsimuste vorm seotud sellega, kas tegemist on neutraalse või vastust pakkuva küsimusega. Viimased on eeskätt fraasid, aga seal on ka lauseküsimuste seas ligi pool ilma küsisõnata ning küsisõnade seas omakorda prevaleerib nii lausetes kui ka fraasides *jah*.

Seejärel püüdsime küsimusi analüüsides välja tuua alarühmi, mida me oma tüpoloogias ei ole praegu eristanud.

Esiteks proovisime leida küsija eelistusi väljendavaid küsimusi avatud ja alternatiivküsimuste rühmas. Avatud küsimuste rühmas neid ei leidunud, alternatiivküsimuste seas leidis üksikuid eelistuste väljendusi.

Teiseks proovisime eristada alternatiivküsimuste, suletud ja vastust pakkuvate *kas*-küsimuste hulgas üld- ja erialternatiivküsimusi.

Vastust pakkuvad küsimused kuulusid peaaegu eranditult eriküsimuste hulka, vaid 2–3% võis pidada üldküsimusteks.

Alternatiivküsimused osutusid rühmaks, kus üld- ja eriküsimused olid suhteliselt kergesti eristatavad. Fraaside abil moodustatud alternatiivküsimused olid kõik erialternatiivküsimused. Lausega vormistatud küsimuste seast leidsime mõlemat tüüpi.

Suletud *kas*-küsimuste analüüsil selgus, et üld- ja eriküsimuse piir jääb väga ebamääraseks. Üldküsimusteks määrasid eri analüüsijad 46–64% küsimustest.

Eraldi analüüsisime jutustavat *kas*-küsimust. See on muudes tüpoloogiates pigem marginaalne nähtus. Meil on ta tõstetud omaette rühmaks, sest seliseid küsimuse-vastuse paare, milles *kas*-küsimusele vastatakse infoga, on dialoogides palju. Analüüs näitas, et moodustamise poolest ei erine jutustavad *kas*-küsimused peaaegu üldse suletud *kas*-küsimustest. Mõlemad on peaaegu eranditult laused ja moodustatud sõna *kas* abil. Sellele, et oodatakse infot, *jah* / *ei*-vastuse asemel, viitavad umbmäärased asesõnad, küsimuse-na vormistatud info-soovid (telefoninumbriid jms) ja konsituatsioon.

Ka selles rühmas võib teoreetiliselt olla nii üld- kui ka eriküsimusi. Siin on tegemist eesmärgi poolest eriküsimustega, millel võib aga olla ka üldküsimusele viitav tasand.

H. Metslang vaatleb seda rühma üksnes neutraalsete küsimuste all. Meie analüüs näitas, et 10–20% küsimustest võiks kuuluda ka eelistusi pakkuvate küsimuste hulka. Selle määratlemine seostub siin aga eri- ja üldküsimuse piiriga.

Kokkuvõttes näeme, et küsimuse vormistamine on tihedalt seotud neutraalsuse/eelistuse ja üld/eriküsimuse piiriga. Praegu võime teha eeskätt kvantitatiivseid üldistusi.

Eriküsimus on vormistatud peaaegu alati fraasina.

Laused jagunevad üld- ja eriküsimuste vahel eelistuse väljendamise järgi. Neutraalse *kas*-küsimuse puhul on üld- ja eriküsimusi peaaegu võrdselt, eelistusega küsimused on aga peaaegu alati eriküsimused.

Analüüs näitas, et kesksed probleemid esinevad *kas*-küsimuste kolmes rühmas. Kuidas eristada üld- ja eriküsimust? Mis rolli täidavad vastust pakuvad küsimused, millel on selgelt muudest *kas*-küsimustest erinev ehitus? Millised on küsimuses kasutatavate erinevate partiklite konkreetsemad rollid küsimuse moodustamises? Mille põhjal eristab vastaja suletud ja jutustavat *kas*-küsimust, millel on tegelikult sarnane ehitus?

Nende probleemide juurde tuleme uurimuse järgmises osas.

Kirjandus

- EKG II = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.
- Gerassimenco, Olga, Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Räabis, Andriela 2004. Other-Initiated Self-Repairs in Estonian Information Dialogues. Solving Communication Problems in Cooperation. – 5th SIGdial Workshop on Discourse and Dialogue April 30–May 1, 2004. Proceedings of the Workshop. Ed. by M. Strube, C. Sidner. Cambridge, Massachusetts, lk 39–42.
- ISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho, Iso suomen kieliooppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.
- Hennoste, Tiit 2003. Question-Answer Adjacency Pair Relations in Information Dialogues: Estonian Case. – Nordic Research on Relations between Utterances. Proceedings of the NordTalk Symposium at CMOL (CBS) December 2002. Ed. by P. J. Henrichsen. Copenhagen Working Papers in LSP 3-2003. Copenhagen, lk 171–185.
- Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Räabis, Andriela, Valdisoo, Maret 2004. Developing a Dialogue Act Coding Scheme. An Experience of Annotating the Estonian Dialogue Corpus. – LREC 2004. IV International Conference On Language Resources and Evaluation. Workshop. Compiling and Processing Spoken Language Corpora. 24th May 2004. Ed. by N. Oostdijk, G. Kristoffersen, G. Sampson. Lisboa, lk 40–47.

- Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Strandson, Krista, Rääbis, Andriela, Valdiso, Maret, Vutt, Evelyn 2004. Küsimuste ja direktiivide märgendamine eestikeelsetes infodialoogides. – Toimiv keel II. Koost H. Metslang, toim M.-M. Sepper, J. Lepasaar. (Töid rakenduslingvistika alalt. Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 3.) Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 138–154.
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista, Valdiso, Maret 2005. Questions in Estonian Information Dialogues. Form and Functions. – Text, Speech and Dialogue. Proceedings of the 8th International Conference TSD 2005. Ed. by V. Matousek, P. Mautner. Berlin: Springer, lk 420–427.
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista 2008. From Human Communication to Intelligent User Interfaces. Corpora of Spoken Estonian. – Proceedings of the Sixth International Language Resources and Evaluation (LREC '08), 2008, European Language Resources Association (ELRA), Marrakech, Morocco, May, 28–30. – <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2008/>
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista 2009. Suulise eesti keele korpus ja inimese suhtlus arvutiga. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat V. Toim H. Metslang, M.-M. Sepper, R. Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 111–130.
- Hennoste, Tiit, Rääbis, Andriela 2004. Dialoogiaktid eesti infodialoogides: tüpologia ja analüüs. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hutchby, Ian, Wooffitt, Robin 1998. Conversation Analysis. Cambridge: Polity Press.
- Interaction and Grammar. Ed. by E. Ochs, E. A. Schegloff, S. A. Thompson. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Jansons, Airi 2002. Partikli *siis* funktsioonid suulises kõnes. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 612–629.
- Kasterpalu, Riina, Gerassimenko, Olga 2006. Vestlusanalüüs. – Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toim I. Tragel, H. Õim. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 112–126.
- Keevalik, Leelo 2000. Keelendid *et* ja *nii et* vestluses. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 344–358.
- Keevalik, Leelo 2002. Grammatika suhtluses. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 89–104.
- Metslang, Helle 1981. Küsilause eesti keeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

Lisa. Transkriptsioonimärgid

Lausungid (vooruehitusüksused): . langev intonatsioon; ? tõusev intonatsioon; , poollangev intonatsioon

Pausid: (.) mikropaus: 0,2 sekundit või lühem; (0,8) mõõdetud paus sekundites

Prosoodilised ja paralingvistilised nähtused: ` rõhutatud sõna või silp; \$ naerev hää; £ aktsent; * ... * vaikssem segment; AHA valjem segment; - sõna poolelijäämine; : hääliku venitamine; .hh häälekas sissehingamine

Pealerääkimine ja otsarääkimine: = otsarääkimine (kahe üksuse vahel ei ole vaikust); [pealerääkimise algus;] pealerääkimise lõpp

Kommentaariid: {-} transkribeerimatu segment; (()) transkribeerija kommentaar; // kõneleja ja vooruvahetus näidetes

Questions in Estonian Information Dialogues. Part I: Form of Questions

Keywords: typology of questions, linguistic form of questions, dialogue corpus, spoken Estonian.

The goal of this study is to explain how questions are formed and used in spoken Estonian. The study is based on the Estonian Dialogue Corpus and consists of two parts: the first part, presented in the current paper, considers the form of interrogative utterances. The second part will explore the functions of questions in spoken dialogues and their relations with the linguistic form.

The present paper introduces a few typologies of questions. A fundamental typology of Estonian interrogative sentences has been worked out by Helle Metslang (1981). The typology departs from standard Estonian and is based on logic. Auli Hakulinen et al (2004) propose a typology of Finnish interrogative constructions, where both written and spoken Finnish are taken into account. The authors of the current paper have worked out an empirical typology of questions, which is based on the study of spoken Estonian dialogues. The paper sets up relations between several typologies and investigates how different types of questions are expressed in spoken Estonian.

Tiit Hennoste (b. 1953), MA, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Research Fellow, tiit.hennoste@ut.ee

Olga Gerassimenko (b. 1979), MA, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, doctoral student, olga.gerassimenko@ut.ee

Riina Kasterpalu (b. 1964), University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, specialist, riina.kasterpalu@ut.ee

Mare Koit (b. 1943), PhD, University of Tartu, Institute of Computer Science, professor of language technology, mare.koit@ut.ee

Andriela Rääbis (b. 1966), MA, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, research fellow, andriela.raabis@ut.ee

Krista Strandson (b. 1976), MA, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, doctoral student, krista.strandson@ut.ee